LOMPENHANDEL EN BESMETTELIJKE ZIEKTEN.

Met het tot stand komen onzer Epidemie-wet (wet van 4 Dec. 1872, Stbl. 134), werd voor omstreeks 9 jaar voor de openbare hygiëne een nieuw tijdperk ontsloten, waarin, wij mogen het reeds nu erkennen, de heilzame gevolgen dier wet ruimschoots werden ondervonden.

Wel is waar werkten van af den dag harer wording verschillende invloeden samen om haar krachtsontwikkeling te beletten, en spanden vaak vooroordeel, onkunde, misplaatst en kortzichtig eigenbelang, onnadenkendheid, nalatigheid en onwil samen om hare toepassing te bemoeilijken of te beletten, maar niettegenstaande dat alles toonde ze zich reeds vaak in de hand van menigen energieke burgemeester en plichtbetrachtenden arts een proefhoudend middel, van onschatbaar veel waarde om epidemiën af te weeren, en werd dus door hare toepassing ongetwijfeld reeds onnoemelijk veel ellende voorkomen.

Had iedereen op wiens hulp en medewerking in 1872 door den optimistischen wetgever werd gerekend, aan het in hem gesteld vertrouwen beantwoord, voorzeker ware het succès grooter geweest, — want buiten twijfel heeft het wapen door den Nederlandschen wetgever ter bestrijding der besmettelijke ziekten gesmeed door veelzijdige onverschilligheid en tegenwerking veel van zijn scherpte en trefkans verloren — maar toch, slaat men de jaarverslagen van het geneeskundig staatstoezicht open, dan blijkt uit tal van feiten zoo duidelijk het succès door toepassing der verschillende wetsartikelen behaald, dat ieder onbevooroordeeld lezer zal moeten erkennen, dat zij, niettegenstaande hare leemten en de vaak ongelukkige interpretatie van verschillende wetsartikelen, in zeer vele gevallen werkelijk heilzaam gewerkt heeft.

Voor al wanneer men aan den uitersten grens van ons vaderland, van verschillende zijden omsloten door landstreeken, waarin die wetten niet worden toegepast, de toestanden in Nederland en daarbuiten met elkaar vergelijkt, springt het succès onzer z. g.

epidemie-wet duidelijk in het oog. Zoo werden, om slechts een enkel voorbeeld te noemen, in Limburg van 1 Januari 1880—1 Augustus 1881, gedurende welk tijdperk in verschillende nabij de Limburgsche grenzen gelegen Belgische en Duitsche dorpen de pokken hevig woedden, slechts negentien gevallen van pokziekte in Limburg in tien verschillende gemeenten waargenomen, nagenoeg alle van uit den vreemde hetzij direct — door overbrenging van lijders of het bezoeken van poklijders —, hetzij indirect — door de lompen — naar Limburg overgebracht. Door de krachtige toepassing der bepalingen ter afzondering en ontsmetting door de wet van 7 December 1872 voorgeschreven, bleef de pokziekte in Limburg op éene uitzondering na, overal tot de ingevoerde gevallen beperkt en breidde zich de ziekte in niet een der tien van uit België of Duitschland besmette Nederlandsche-Limburgsche gemeenten uit (*), terwijl achtereenvolgens verschillende nabij de grenzen gelegen Belgische gemeenten, o. a. Smeermaas, Riempst, onmiddellijk grenzende aan Nederlandsch Smeermaas en aan Wilre nabij Maastricht, door hevige pokken-epidemien werden geteisterd.

Afzondering der lijders, ontsmetting en vaccinatie, drie der hoeksteen waarop onze wet rust, zijn buiten twijfel drie der machtigste factoren geweest waaraan wij dezen opvallend gunstigen uitslag te danken hebben, aangezien met buitengewone zorg er voor werd gewaakt dat al deze lijders behoorlijk afgezonderd en hun goederen zoo noodig verbrand of krachtig ontsmet werden, terwijl alom, almede door de oprichting van vaccinatie-parken, de vaccinatie en revaccinatie werd bevorderd en de daarop doelende artikelen der wet van 4 Dec. 1872 zooveel mogelijk werden gehandhaafd. Werd echter door deze maatregelen van voorzorg toe te passen in 1880 en 1881 de uitbreiding der pokziekte in Limburg bestreden, de oorzaak van het ontstaan der ziekte kon niet altijd worden weggenomen.

Deze toch lag somtijds zoo in het duister verscholen, of wel was zoo ver buiten ons bereik, dat wij er niet aan konden denken haar zelve te treffen. Toch was het zoeken naar de oorzaak leersaam en nuttig tevens en leidde vaak tot verrassende resultaten.

Hier toch speelt de bodem en het drinkwater gewoonlijk niet

(*) Slechts bij drie gevallen was niet aan te wijzen dat de smetstof direkt van uit België was ingevoerd. Twee dezer gevallen hadden daaraan hun ontstaan te danken dat te Herten te lang met de aangifte van 2 uit België ingevoerde gevallen werd getoefd, waardoor twee personen die de uit België aangevoerde patienten hadden bezocht, besmet werden. De oorzaak van het derde geval bleef onbekend.

die groote rol als bij de aetiologie van andere infectie-ziekten, maar kunnen wij, met het oog gevestigd op al datgene wat onmiddellijk met de huid en de longen der besmettelijke lijdens aanraking was, vaak gemakkelijker en sneller dan bij andere ziekten tot de ontdekking der oorzaak van de ziekte komen, terwijl het veld van onderzoek daardoor in vele gevallen belangrijk wordt beperkt. Uit dat onderzoek dan bleek ons duidelijk dat in 1879 en 1880 op het voorkomen der pokziekte te Maastricht een factor van invloed was, waarmede op dit oogenblik door onze geneeskundige wetten mijns inziens geen voldoende rekening gehouden wordt, dat namelijk de van buiten ingevoerde lompen zeer zeker bij het optreden van pokken, en hoogst waarschijnlijk ook bij de aetiologie der andere besmettelijke ziekten, eene machtige rol spelen.

Aangezien wij ons bij het bespreken van dezen invloed op het voorkomen der pokziekte gedurende 1879 en 1880 te Maastricht niet op het gebied der hypothese of der waarschijnlijkheid behoeven te bewegen, maar met duidelijke voorbeelden en sprekende feiten onwederlegbaar kunnen aantonen, dat werkelijk in de lompen een der oorzaken ligt van het ontstaan der pokziekte aldaar, zoo willen wij ons vooral bij het beschouwen van den invloed der lompen op het voorkomen der pokziekte bepalen en aantonen hoe die invloed, tevens buiten twijfel ook oorzaak van andere besmettelijke ziekten, op eenvoudige wijze onschadelijk gemaakt kan worden.

Daarop de algemeene aandacht te vestigen is niet slechts eene noodzakelijke, maar tevens eene dankbare taak. Hoe zelden toch zijn wij bij het onderzoek op het gebied der aetiologie der infectie-ziekten absoluut zeker van ons oordeel; welk voortdurend rondtasten in het schemer-donker of zoeken in het duister naar de oorzaken; wat al twijfel en onzekerheid en misschien aanleiding tot zelfbedrog, wat al hinderpalen en oneffenheden op dien slechts half gebaanden moeilijken weg wachten den onderzoeker welke zich waagt op dat gebied, en die tracht iets dieper in de leer der aetiologie van de infectie-ziekten door te dringen.

De lompenquaestie is niet nieuw. Nadat toch reeds voor vele jaren door verschillende hygiënisten o. a. door Wildbeck, Emil Bech, Mathieu Lewis, Richter en Reclam de aandacht gevestigd werd op het gevaar van besmetting uit de lompenmagazijnen dreigende, trad echter vooral in de laatste jaren de lompenquaestie meer op den voorgrond. Vooral werd door de jongste waarnemin-

gen van Gibert te Marseille en van Ordtmann te Linnich weer de aandacht der hygiënisten op de lompen gevestigd en op het gevaar dat voor de volksgezondheid daaruit dreigt.

Eenige feiten door mij in 1879 en 1880 in Limburg waargenomen en in de jaarverslagen van het Geneeskundig Staatstoezicht gepubliceerd, sluiten zich wonderwel aan bij de nagenoeg gelijktijdige waarnemingen der genoemde buitenlandsche collega's, en maken het mij naar mijne bescheiden meening ten pligt ook ten onzent daarop nader de aandacht te vestigen.

Wij willen dan eerst die feiten mededeelen, ze sluiten zich als volgt aan elkander aan: In 1879 werd te Maastricht door Dr. Du Moulin op een oogenblik dat sinds vele maanden in geheel Limburg zich niet één geval van pokziekte had voorgedaan, een geval van pokken geconstateerd bij een meisje arbeidende in de Koninklijke papierfabriek aldaar en belast met het sorteeren van lompen, afkomstig uit de landstreek Visé-Luik, alwaar op dat oogenblik vele gevallen van pokken voorkwamen.

Dank zij de uitstekende maatregelen zoodra zich de ziekte openbaarde, ter afzondering en ontsmetting getroffen en de algemeene revaccinatie der arbeiders en arbeidsters der fabriek, breidde zich de ziekte niet uit. Dat jaar kwamen te Maastricht geen andere gevallen van pokken voor.

In 1880 toen de pokken in verschillende Belgische gemeenten epidemisch hebben gewoed, werd 21 Juni door Dr. Bachilier te Maastricht, terwijl aldaar noch in de omstreken geen gevallen van pokziekte voorkwamen, andermaal een geval van pokken bij eene arbeidster uit dezelfde fabriek geconstateerd, die lompen had behandeld, welke voor een groot deel uit het besmette België waren ingevoerd.

Den 25 Juni werd wederom — ditmaal door Dr. Schols — een geval waargenomen bij een sorteester die op hetzelfde lokaal als de eerst aangetaste, aan dezelfde balen werkzaam was geweest, terwijl eindelijk den 3 Juli door dienzelfden geneeskundige de opzichter van het lompenmagazijn derzelfde fabriek als poklijder onder behandeling genomen werd. Een der sorteesters bezweek aan de pokken. Beide meisjes waren nog geen jaar in dienst van den fabrikant en dus — daar sinds hare opname geene algemeene revaccinatie had plaats gehad — niet als de andere arbeidsters ten vorigen jare gerevaccineerd, toen in 1880 het beschreven pokkengeval bij een der sorteesters werd geconstateerd.

Wederom werden door den Directeur der fabriek in onderling

overleg met de behandelende artsen en het Geneeskundig Staats-toezicht zooveel mogelijk maatregelen genomen om de uitbreiding der ziekte te keeren.

De poklijders werden streng geïsoleerd en hunne woningen buiten de fabriek of naar het ziekenhuis overgebracht, hare medearbeidsters, gehuisvest in dezelfde woningen waarin de poklijdsters woonden, werden uit de fabriek geweerd, voor ontsmetting der woningen en kleeding der aangetasten werd behoorlijk zorg gedragen.

De overige sorteersters werden nogmaals gerevaccineerd, verplicht hunne goederen en handen bij het verlaten der werkplaats te ontsmetten, de werkzaal zelve werd voortdurend krachtig geventileerd, en wederom bleef het getal der aangetasten tot de drie genoemde gevallen beperkt.

Deze feiten zijn wel is waar klein in getal, maar ze hebben het voorrecht nauwkeurig door verscheidene personen geconstateerd te zijn en duidelijk te spreken.

Beschouwt men ze in verband met hetgeen omtrent de besmetting van de lompen uitgaande, door buitenlandsche collega's is waargenomen, dan verkrijgen zij zooveel te meer waarde.

Behalve uit deze menigte sprekende feiten blijkt echter nog uit verschillende waarnemingen der geneeskundige ambtenaren in de jaarverslagen van het Geneeskundig Staatstoezicht opgeteekend dat ook ten onzent herhaalde malen — ook na 1872, niettegenstaande artt. 8 en 25 der wet van 4 Dec. 1872 — de lompen het voermiddel waren waardoor verschillende besmettelijke ziekten werden overgebracht. Zoo vinden wij o. a. in die verslagen dat te Vaals en te Wormerveer in 1868 verscheidene personen door typhus werden aangetast, tengevolge van besmetting door lompen.

Te Vaals werden gelijktijdig 13 arbeiders uit een kunstwol-fabriek aangetast. Dat in 1873 verscheidene gevallen van pokken te Dinteloord werden waargenomen, ontstaan door besmetting uitgaande van de dochter van een lompenkoopman, welke hoogst waarschijnlijk zelve door de ingekochte lompen was besmet. Dat in dat zelfde jaar te Gorkom verscheidene gevallen van pokken ontstonden, tengevolge van besmetting uitgaande van een kussen afkomstig uit een lompenmagazijn. Dat in 1871 eveneens te Heerde en te Epe de verbreiding der pokken zoo het scheen voornamelijk plaats had door de lompen uit de papierfabrieken aldaar, en dat in 1880 de pokziekte uit het besmette Rozendaal naar Wouw werd overgebracht door een koopman in lompen uit Bergen op Zoom.

Besmetting door kleederen welke ten verkoop aangeboden of ten geschenke gegeven werden, werden eveneens herhaalde malen geconstateerd. Zoo. o. a in 1871 te Schijndel door een buis van een poklijder, terwijl in datzelfde jaar door besmette kleederen het eiland Rozenburg van uit Schiedam werd besmet. Zoo ook bleek te Hennaarderadeel het besmet linnen van een poklijder de oorzaak der besmetting van verscheidene personen. Zoo ook te Franeker.

Door aanwending der ter afzondering en ontsmetting wettelijk voorgeschreven maatregelen bleven deze gevallen ten onzent meestijds sporadisch, slaan wij echter den blik in de buitenlandsche litteratuur, dan zien wij dat verschillende epidemien welke in de laatste jaren in verscheidene Engelsehe, Fransche, Duitsche, Noorweegsche en Amerikaansche steden hebben gewoed, door de lompen veroorzaakt zijn.

Zeër treffende en sprekende voorbeelden daarvan treft men o. a. aan in de boekjes van Gibert (*) en van Ordtmann (†).

Het belangwekkend opstel van Gibert betreft de oorsprong en den loop der pokken-epidemie die Marseille, de stad waar de grootste handel in lompen gedreven wordt, sinds 1875 met langer of kortere tusschenpoozen teistert. (§)

Gibert toont in zijn werk met sprekende cijfers aan, dat naarmate er meerdere lompenmagazijnen en werkplaatsen in de wijken van Marseille werden aangetroffen en meerdere sorteerstes in de wijken woonden, de pokken ook het hevigste in dergelijke wijken heerschten. Het aantal lompen-sorteerstes en waschvrouwen door de pokziekte aangetast en daaraan overleden is blijkens nominale opgaven van Dr. Gibert te Marseille bijzonder groot, terwijl de bergplaatsen der lompen en de woningen der sorteerstes uiterst gevaarlijke brandpunten van besmetting bleken te zijn.

Zoo b.v. telde het 6e arrondissement in het jaar 1874 alleen 46 lompenmagazijnen en oud-kleerwinkels, terwijl er in de gcheele stad 117 worden aangetroffen, en zijn in dit arrondissement alleen in dat jaar naar verhouding 3 maal meer gevallen van pokziekte voorgekomen als in de andere arrondissementen; bovendien hebben 64 van de 157 sterfgevallen plaats gehad in huizen bewoond door

(*) Influence du commerce des chiffons et vieux vêtements sur la propagation de la variole par E. Gibert. Marseille, Barlatier Teissat. 1879.

(†) Das natürliche Kommen und Gehen der Pocken-Epidemien van Dr. H. Ordtmann. Linnich 1878.

(§) In de laatste jaren is Marseille als een der grootste stapelplaatsen van den handel in lompen van het zuiden van Europa te beschouwen; voorheen was dat Livorno, van waar ze naar Frankrijk en Engeland werden vervoerd

lompen sorteerende personen of in aan deze huizen grenzende of daartegenover gelegen woningen. In de woningen der sorteersters stierven 18 personen, in de ter zijde dezer woningen gelegen huizen 29 personen; in dit arrondissement vond Gibert in een huis waarvan de kelder in het geheim tot lompenmagazijn werd gebruikt, 6 poklijders waarvan 4 stierven.

Later, toen de lompenhandel naar een ander arrondissement overgebracht was en dientengevolge pakhuizen en woningen der arbeiders en arbeidsters in dat arrondissement waren opgehoopt, woedde de ziekte wederom hier het hevigst, steeds vooral rondom de lompenmagazijnen en bij de bewerkers der lompen.

In het jaar 1878 werden in de 21 arrondissementen van Marseille te samen 534 sterftegevallen van pokken geconstateerd, waarvan alleen 98 in het arrondissement waarin de meeste magazijnen en woningen der lompenhandelaars zijn, en 89 in het met dit arrondissement door lompenverkeer samenhangend arrondissement.

Vooraf wordt het ontstaan der ziekte te Marseille door Gibert toegeschreven aan de ongewasschen Algiersche en Oostersche lompen, met scheepsladingen vol naar de fransche havens aangevoerd, waarvan alleen op de kade van Marseille 5 à 6 millioen kilo's jaarlijks worden gelost, welke door de stad naar de pakhuizen en winkels moeten vervoerd worden, ten einde aldaar gesorteerd te worden. Soms ook blijven de balen besmette lompen dagen lang in de dokken opgelegd, te midden van de sterkst bevolkte wijken.

Dr. Ordtmann die eveneens reeds gedurende vele jaren (*) wees op het gevaar dat uit de lompen kan ontstaan, toont in zijne verschillende geschriften omtrent de oorzaken van het ontstaan en den loop der pokken-epidemiën, eveneens de gewichtige rol aan die de lompen daarbij spelen, waaraan hij voor een groot deel, eveneens als aan de besmetting uitgaande van de door pokziekte aangetaste schapevellen en hun wol, het voortwoekeren der pokziekte onder de menschen toeschrijft, welke ziekte hij meent dat niet door vaccinatie en revaccinatie kan worden bestreden, maar slechts door gepaste maatregelen van voorzorg bij het verzamelen, verzenden en bewerken der lompen en der wol.

De handelsbeweging der lompen en van de wol geven volgens hem den weg aan, welke de pokken-epidemiën volgen. Hij zelf

(*) O. a. reeds in 1874 in die Zwangs-Impfung der Thier-und Menschen-blattern, in 1877 in die Gesundheitswacht enz.

constateerde driemaal binnen den kring zijner praktijk het ontstaan van pokken-epidemien door de lompen.

Terwijl Gibert zich echter uitsluitend tot de lompen bepaalt, ziet Ordtmann vooral ook in de wol een zeer gevaarlijk middel van overbrenging der besmetting. Hij schrijft o. a. het thans heerschen der pokziekte in België en Frankrijk voor een groot deel toe aan den invoer van schapenwol uit La Plata naar Antwerpen en naar de fransche havens, en spreekt zelfs de meening uit dat Antwerpen als een der grootste wolhavens bij de aeteologie der pokziekte eene dergelijke beteekenis heeft als Bengalen voor de cholera.

Hij gaat daarbij in uitvoerige statistieke opgaven de in- en uitvoer der lompen en ruwe wol in Hamburg, Lubeck, Bremen, Marseille en Zweden na, en brengt deze in verband met het ontstaan en voortwoekeren der pokziekte, welke hij eene Invasions-krankheit noemt die komt en gaat per schip en per spoor, in wol en lompen gehuld, van 't eene werelddeel naar 't andere, van land tot land en van stad tot stad (*).

Voor heden willen wij de wol als oorzaak van besmetting laten rusten, onder erkenning evenwel dat geen voorwerpen zich beter eigenen tot opnemen en overdragen der besmetting als beestenhuiden en speciaal als wol, en dat er dus alle kans bestaat dat werkelijk door de huid van aan ziekte gestorven dieren vele ziekten worden overgebracht zooals trouwens reeds herhaaldelijk werd geconstateerd (†).

Bepalen wij ons heden tot de lompen, dan vinden wij in de epidemiologie, behalve de genoemde feiten nog zeer vele andere mededeelingen van buitenlandsche collega's waaruit de invloed der lompen op het ontstaan der pokziekte blijkt. Wij zullen daaruit

(*) Die Bedeutung der Rohwoll und der Lumpen für die internationalen Wundzüge der Pockenseuche, door Dr. H. Ordtmann, Linnich. 1879.

(†) Opmerkelijk onder vele voorbeelden van besmetting uitgaande van dierenhuiden, waarvan ook eenige in Limburg door het Geneeskundig Staatstoezicht werden geconstateerd, is vooral hetgeen in het XX deel der Schwedische Abhandlungen door Hartman wordt medegedeeld, namelijk: een beer at een aan mildvuur gestorven os op, en stierf; een boer stroopte de huid van den beer af, nam die mede naar huis en stierf aan de pest; een geestelijke die den boer had bediend, en niet aan de besmetting door de huid geloofde, ontving tot dank de huid welke hij liet bewerken door 2 personen die kort daarop eveneens aan de pest overleden. Toen de geestelijke daarna de huid had verkocht, stierf ook de kooper, toen werd de huid opnieuw bereid en door den geestelijke terug gekocht; toen daarna ook hij stierf werd eindelijk — zeker niet te vroeg — de huid op hooger last verbrand.

slechts eenige der meest interessante aanhalen. Zoo deelt Dr. Lewis van Wartentown in het Boston Medical und Surgical Journal Jaargang 1875 mede, dat tengevolge van invoer van Californische lompen te Boston in 1875 verschillende besmettelijke ziekten zijn ontstaan onder de werklieden eener papierfabriek. In die fabriek werden o. a. 20 balen gesorteerd door 21 vrouwen, waarvan 7 op een dag door de pokziekte aangetast werden, waarna zich de ziekte onder de werklieden der fabriek uitbreidde tot 40 personen door pokken waren besmet, waarvan er 13 stierven.

Zoo deelt Dr. Robinson mede, dat in Mei 1875 uit een lompenmagazijn te Canterbury eene epidemie voorkwam, tengevolge waarvan 20 personen aldaar door de pokziekte werden aangetast, door overbrenging der smetstof door 3 lompensoorteersters.

Zoo werd te Abenheim in het canton Worms in Rijn Hessen (*) in 1880 eene epidemie veroorzaakt door lompen welke aldaar van uit het besmette Marseille waren ingevoerd, waardoor 5 lompensoorteersters werden aangetast op een oogenblik dat geen enkel geval van pokken nog te Abenheim geconstateerd was. Zoo werden volgens Ordtmann toen in het dorp Erkerath in 1877 pokken voorkwamen hoofdzakelijk sorteersters van lompen ziek; volgens Gibert werden nog kortelings 4 spoorbeambten die balen lompen hadden getransporteerd, door pokziekte aangetast.

Dergelijke gevallen worden nog gemeld uit Lyon, Christiania, Leipzig, Bradfort, Osfelt, Cum Gawstrophe, Wittlesford en Thetford waar alom pokken voorkwamen, welke hun ontstaan aan overbrenging der besmetting door lompen te danken hadden, terwijl volgens sommige schrijvers zelfs eene bijzondere bloedbederfziekte, Hadernkrankheit, zoude zijn waargenomen, waarvan het ontstaan uitsluitend aan het behandelen van lompen zoude moeten toegeschreven worden, welke ziekte vooral de sorteersters van witte lompen zoude aantasten (†).

Dat de lompen niet alleen op het voorkomen der pokziekte van invloed zijn, maar ook in de aetiologie der andere besmettelijke ziekten eene belangrijke rol spelen, mag na hetgeen boven werd medegedeeld veilig worden aangenomen, en werd zelfs herhaalde malen bij het ontstaan van cholera, pest, diphtheritis, roodvonk en typhus aangetoond. (§)

(*) Deutsche Vierteljahrschrift für offenb. Gesundheitspf. 1880. Heft 1, f. 52.

(†) Dr. Schlemmer, Haderukkrankheit.

(§) Zoo woedde o. a. in 1835 in het quartier des Grands Carmes, een brand-

Duidelijk springt de omvang van het gevaar dat uit de lompen dreigt in het oog, als men nagaat hoe ontzettend groot de massa lompen is die van stad tot stad en van land tot land, op den arm van den kleerkoop, in balen per as en te water wordt voortgestuwd. Zoo berekende Dr. Rudel in 1874 dat jaarlijks in Europa 317 millioen K.G. lompen werden verzameld om in de magazijnen te worden opgelegd. Zelfs wordt tegenwoordig het gewicht van lompen in Europa door elk mensch afgeworpen berekend op 3 K.G. Om slechts enkele cijfers te noemen: Frankrijk alleen verbruikt in zijne papierfabrieken 100 millioen kilo lompen jaarlijks, welke hoofdzakelijk uit Frankrijk afkomstig zijn (*), terwijl de invoer der lompen in 1877 in Hamburg bijna 200.000 kilo's, in 1878 in Antwerpen ruim 2 millioen kilo's bedroeg, en uit Antwerpen datzelfde jaar 4 m. kilo's werden uitgevoerd (†).

Bedenkt men daarbij dat bijna geen andere voorwerpen zoo groot absorbtie-vermogen hebben als kleederen en lompen, en dat deze, hetzij in voortdurend contact zijnde met, of in de onmiddellijke omgeving der lijders, na opzuiging der ziekelijke huidafscheiding, eene uitstekende gelegenheid aanbieden om de ziektebacteriën vast te leggen en overtebrengen, dan begrijpt men dat de genoemde feiten niet op zich zelf staan, maar daarentegen menig bacteriën-magazijn van verschillenden aard in de lompen verborgen, in de balen lompen besloten ligt.

Vooral de pakhuizen en kelders waarin de lompen worden opgeborgen zijn ware broeinesten van besmettelijke ziekten. Reeds voor vele jaren werd door Herm, Weldberg, Emil Beck en Richter gewezen op het gevaar dat daaruit dreigt (§); de laatste zeide

punt van ellende en onreinheid te Marseille, een cholera-epidemie welke van lompen sorteesters was uitgegaan. Zoo schrijft Richter in de *Industrie Blätter* (Jaarg. 1874) dat de pest in Bengazi en Mesopotamie werd ingevoerd in kisten met oude lompen gevuld. Gibert constateerde te Marseille herhaalde malen het ontstaan van verschillende besmettelijke ziekten door de lompen, terwijl eindelijk ook uit de boven aangehaalde mededeelingen aan de Nederlandsche geneeskundige Inspecteurs bleek dat ook ten onzent de smetstoffen zoowel van typhus als van cholera en van pokken door de lompen zijn overgebracht.

(*) Behalve deze 100 millioen kilo's uit Frankrijk zelve afkomstig werden in 1877 volgens het verslag van M. J. Mathieu 26 millioen kilo's uit den vreemde ingevoerd. In 1878 bedroeg die invoer 15 millioen kilo's.

(†) Rapport de M. G. v. d. Velde, membre de la commission de la Société Royale de médecine publique de Belgique au congrès d'hygiène en 1880 à Bruxelles.

(§) Zie Richter, die *Trödler-Magazine* als Gifheerder. *Industrie-Blätter* 1874 n. 12.

terecht: „Die Magazinirungen von alten gebrauchten Kleidern, Betten, Polstermöbeln und Lompen im Innern volkreicher Städte und Strassen sind als Brutstätten ansteckender Krankheiten, als Pesthöhlen, zu betrachten.” (*)

Ook het Geneeskundig Staatstoezicht in Nederland verklaarde zich herhaalde malen beslist tegen den aanleg dezer magazijnen in de steden, getuige hare jaarverslagen aan den Koning. Zoo lezen wij o. a. reeds dat het eerste jaar van het bestaan van dat toezicht, op 2 Juni 1866 de Geneeskundige Inspecteur van N.-Brabant en Limburg zich ten sterkste verzette tegen den aanleg van een nieuw op te richten lompenmagazijn in Breda, en dat deze hoofdamtenaar nadat Ged. Staten zijn advies hadden gevolgd, aandrang op opruiming der reeds bestaande, op grond dat hij het bestaan van dergelijke inrichtingen binnen den bebouwde kring der gemeente *achte strijdig te zijn met de voorschriften der gezondheidsleer daar zij door hunne uildampingen en uitwasemingen de openbare gezondheid schaden en bronnen van epidemische ziekten kunnen worden.*

Zoo werd ook in 1867 door den adjunct-Inspecteur dezer provincie op opruiming van de lompenmagazijnen binnen Maastricht aangedrongen, en werd op advies der geneeskundige Inspecteurs blijkens hunne jaarverslagen o. a. in '67 te Zwolle, in '70 te Leeuwarden, 's Bosch en Groningen, in '72 te Eden en Tiel, in '73 te Breda, in '74 te Groningen, in '76 te 's Hage, in '77 te Kampen, in '79 te Winschoten en te Nieuwe Pekela en in 1881 te Maastricht door de Gemeentebesturen of Ged. Staten afwijzend beschikt op verschillende adressen houdende verzoek tot oprichting van lompenmagazijnen binnen de kom der gemeente.

Toch werd ook somtijds, zelfs enkele malen met goedvinden der geneeskundige ambtenaren, het verlangde verlof tot oprichting van lompenmagazijnen in de stad gegeven. Zoo o. a. in '67 te Heerle, in '69 te Bolsward en in '74 te Maastricht, waarbij dan vaak de voorwaarden betreffende voorzorgmaatregelen, die door de geneeskundige ambtenaren als eene vereischte tot het verleenen der concessie waren gesteld, door Gedep. Staten bij het verleenen overbodig werden geacht, of wel zoodanig vergemakkelijkt dat ze onvoldoende werden. (†)

(*) Hoe gevaarlijk deze magazijnen bovendien ook zijn met het oog op brandgevaar bleek dit jaar o. a. wederom op 30 April te Rotterdam bij den brand der magazijnen van Cohen en Mok en op 19 Juli te Roermond, alwaar een in de stad gelegen lompenmagazijn door broeijing der lompen in brand geraakte.

(†) Zoo o. a. in 1874 te Maastricht, alwaar de toenmalige adj.-Inspecteur

In andere gevallen waarin de geneeskundige Inspecteurs den aanleg ontraadden, meenden Ged. Staten zich niet aan hun advies te moeten houden en stemden in den aanleg toe. Zoo werd o. a. in 1868 door Ged. Staten van Overijssel, in strijd met het advies van den Geneeskundigen Inspecteur van dat gewest besloten, den aanleg van een lompenmagazijn binnen Oldenzaal toe te staan; zoo antwoordde het gemeentebestuur van 's Gravenhage aan den geneeskundigen Inspecteur van Zuid-Holland nog kortelings, toen deze meende den aanleg van een lompen- en beenderen-magazijn met 20.000 kgr. lompen en beenderen in het midden der residentie te moeten ontraden, dat dit magazijn na persoonlijk onderzoek volkomen gewaarborgd tegen hinder en gevaar en onschadelijk voor de gezondheid der omgeving was bevonden, tengevolge waarvan de vergunning werd verleend. Meerdere voorbeelden van dien aard waaruit blijkt dat de noodige overeenstemming tusschen de concessie verleende en de adviseerende partijen in deze niet altijd bestaat, zouden hier nog bijgebracht kunnen worden. Misschien doet zich hierbij het te goed vertrouwen gelden der niet-geneeskundigen op de naleving van art. 8 der wet van 4 Dec. 1872 (St. n° 134) en der regelen ter ontsmetting vastgesteld.

Hoe weinig daarop echter te rekenen is, heb ik nog kortelings uiteengezet (†), ik meen dus daarop thans niet behoeven terug te komen, en op grond van hetgeen ik daar heb medegedeeld te mogen beweerden:

Dat bij de tegenwoordige gebrekkige inrichting der middelen en gelegenheden ter ontsmetting, bij de meeste besmettelijke ziekten werkelijk ontsmetting — d. w. z. zoodanige zuivering dat het gevaar voor besmetting *geweken* is — der kleedingstukken, bedden enz. eerder uitzondering is als regel.

Omtrent de oude kleeven en lompen welke ons uit het buitenland worden toegezonden, hebben wij nog veel minder waarborg aangezien daar vaak de toepassing der maatregelen van voorzorg bij gebrek aan wettelijke verplichte ontsmetting, nog veel meer te wenschen overlaat als in Nederland.

Wel is waar werd, om tijdelijk te voorzien in het uit dien in-

adviseerde dat alleen dan toestemming tot den aanleg zoude verleend worden, ingeval het gewicht van lompen in het magazijn op te bergen 40 K.G. niet zouden te boven gaan, welke hoeveelheid bij het verleenen der concessie door Ged. Staten tot 100 Kg. werd vermeerderd.

(†) Militair Geneeskundig Archief, 1881, Juni-aflevering „Iets over de ontsmetting.“

voer dreigend gevaar, 23 April 1879 door den Koning een wet afgekondigd, houdende buitengewone maatregelen tot afwending van besmettelijke ziekten en tot wering harer uitbreiding en gevolgen, maar deze wet kan ons thans niet meer baten, aangezien ze niet langer van kracht was dan tot 1 Januari 1881. Toch was de geboorte van dat wetje, al behoort het ook tot de geschiedenis, een feit van niet geringe betekenis voor het onderwerp wat ons thans bezighoudt, daar het bleek dat regeering en volksvertegenwoordiging reeds toen doordrongen waren van het gevaar dat uit de lompen en wol dreigt. Art. 1 toch luidde: Bij het bestaan binnen- en buitenslands, eener besmettelijke ziekte, kan door ons in-, door- en vervoer van lompen, gebruikte kledingstukken, ongewasschen lijf- en beddegoed, onbewerkte wol en haar, huiden, bontwerk en andere voor het overbrengen van besmetting vatbare voorwerpen verboden worden, en kunnen door ons bepalingen vastgesteld worden omtrent het onderzoek, de afzondering en de ontsmetting van personen en goederen, het vervoer van personen en goederen en de middelen, zoo openbare als bijzondere, waarmede dat vervoer geschiedt, een en ander onverminderd de bepalingen der wetten van 4 Dec. 1872 (Stbl. n° 134) en van 28 Maart 1877 (Stbl. n° 35).

Daar deze wet echter tot het verledene behoort en ook de wet van 28 Maart tot weering van besmetting door uit zee aankomende schepen ons in casu niet helpen kan, moet naar andere middelen omgezien worden om het gevaar te breidelen wat ons steeds — nu zoowel als in 1879 — door den invoer der lompen dreigt.

De verschillende zeer uiteenlopende omgeving waarin de lompen verkeeren op de lange baan die zij afleggen alvorens in den trommel der papierfabrieken rondgewenteld te worden, de verschillende soorten van stations waar zij verzameld, opgelegd of gesorteerd worden, eischen alle bijzondere voorzorgen.

Worden die genomen, dan wordt het kwaad een zegen, en oefent de papier-industrie, waardoor de lompenafvoer verzekerd wordt, een onbetwistbaar gunstigen invloed uit op de openbare gezondheid. Zeer zeker toch moet voor een groot deel de omvang welke in vroegere eeuwen de besmettelijke ziekten namen aan het omzwerven der besmette kleeven en lompen met producten der huiduitscheiding en bacterien bezwangerd, worden toegeschreven, welke omzwerving thans, door de waarde welke de lompen voor de papier-industrie verkregen hebben, korter duurt dan voorheen.

De minste voddenger is, mits hij in staat gesteld wordt zijn taak rationeel en onder de noodige voorzorgen te volbrengen, in deze uit een hygiënisch oogpunt van onbetaalbaar nut, daar hij het verdachte gevreesde vuil geregeld helpt afvoeren naar den trommel der papierfabriek.

Zijn de lompen slechts eenmaal daarin neergeworpen, dan is het gevaar voorbij, want zeker bestaat er geen beter middel — tenzij het vuur — om dit verdachte vuil af te voeren. Het komt er dus vooral op aan bij het ophalen, verzamelen, vervoeren en sorteerden der lompen, doeltreffende maatregelen van voorzorg te nemen, even goed als dat bij den afvoer van faecaliën, meststoffen en ander vuil behoort te geschieden. Zal de quaestie behoorlijk geregeld worden, dan moeten de te nemen maatregelen vooral voorzien in spoedigen afvoer en ontsmetting op het eerste station, terwijl verder, aangezien ontsmetting zoo hoogst precair en algemeene controle op de daarbij gevolgde methoden zeer moeilijk is, ook bij het vervoer der lompen en bij het sorteerden de noodige maatregelen van voorzorg niet geheel mogen ontbreken, terwijl de wet van 2 Juni 1875 (Stbl. no 95) zoodanig zoude gewijzigd behooren te worden, dat het aanleggen van lompenmagazijnen in de steden niet afhankelijk worde gesteld van de uitspraak van Ged. Staten, maar steeds verboden zij.

Zien wij, alvorens nader aan te geven wat onzes inziens verder behoort te geschieden om een onschadelijken afvoer en invoer der lompen te verzekeren, de adviezen welke daaromtrent reeds werden uitgebracht dan vinden wij o. a. om slechts enkele te noemen:

De eischen door Dr. Gibert gesteld, welke reeds ten deele te Marseille worden toegepast (*) zijn:

1o. Dat de lompen uit het buitenland en uit de koloniën aangevoerd vóór hunne toelating in Frankrijk met zorg ontsmet zullen worden.

2o. Dat lompenmagazijnen niet anders dan buiten de kom der gemeenten opgericht zullen mogen worden, en dat de voddengeren en lompen-opkoopters hunne lompen derwaarts moeten brengen en laten ontsmetten.

3o. Dat wettelijk worde bepaald dat alle kleederen, lijffinnen,

(*) Zie daaromtrent het besluit van M. Ramagni, maire van Marseille, dd. 5 Maart 1879, waarbij o. a. ook is bepaald, dat slechts gevaccineerde of zij die pokken hebben gehad, als werklieden tot aanleg der stadswerken zullen toegelaten worden; overigens herinneren de te Marseille vastgestelde regels in vele opzichten aan onze wet van 7 Dec. 1872.

beddegoed enz. van besmettelijke zieken ontsmet zal moeten worden, alvorens in den handel gebracht of weggegeven te mogen worden.

4o. Dat invoer van niet ontsmette goederen verboden worde.

5o. Dat men maatregelen neme waardoor het nut en de noodzakelijkheid der ontsmetting algemeen bekend worde.

6o. Dat de lompen-invoer slechts in die havens mag geschieden welke daarvoor door de regeering aangewezen zijn en waar ontsmettings-inrichtingen bestaan.

7o. Dat in elke stad van 10.000 inwoners en daarboven, bij elk hospitaal en bij elke inrichting van liefdadigheid, een ontsmettingsoven worde opgericht.

In de vergadering van de Société Royale de médecine publique de Belgique in Aug. 1880 gehouden, waarop ik bij het bespreken der 6e quaestie daar behandeld „Du commerce, des dépôts et du travail des chiffons au point de vue de l'hygiène et de la salubrité publique” onder verwijzing der te Maastricht dienaangaande in 1879 en 1880 geconstateerde feiten, mede aandrang op wettelijke voorziening tegen het internationale kwaad uit de lompen voortkomende, werden op voorstel der commissie van rapporteurs tot weering van het gevaar, de navolgende punten door de vergadering noodzakelijk geacht tot reglementeering van den kleinhandel in lompen en oude kleeën.

1o. Het publiek aan te bevelen geen kleederen of beddegoed te verkoopen afkomstig van besmettelijke lijders.

2o. De directiën der hospitalen te verbieden de wollen, linnen of katoenen kloederen en lompen van zieken afkomstig, te verkoopen, maar haar te verplichten, deze indien ze weinig waarde hebben, te verbranden of anders te ontsmetten.

3o. Het opleggen van niet gewasschen of niet ontsmette lompen te verbieden.

4o. Geen andere lompenmagazijnen te dulden dan in lokalen welke de noodige waarborgen geven dat zij hygiënisch goed zijn ingericht.

5o. De lompenmagazijnen te brengen onder de établissements insalubres et incommodos.

6o. In de zalen waarin de lompen gesorteerd worden phenylzuur te doen verstuiven, krachtig te ventileeren, en de werklieden van „appareils respiratoires” te voorzien.

De invoer en uitvoer der lompen wenschte de Commissie niet door prophylactische maatregelen te belemmeren, slechts wenschte

zij dat het Gouvernement wettelijk gerechtigd zal worden om den in- en doorvoer van lompen uit besmette landen en plaatsen des noodts te beletten.

Zoo juist en afdoende als mij de voorwaarden voorkomen door Gilbert gesteld en ten deele reeds door het Fransche Gouvernement op voorstel der Conseil d'hygiène in toepassing gebracht, zoo onbestemd komen mij de maatregelen voor, die door de vergadering te Brussel voldoende zijn geacht tot wering van het kwaad. Proefondervindelijk weten wij toch door de toepassing onzer epidemie-wet, wat weinig succès men te wachten heeft van aanbeveling en waarschuwingen tot het groote publiek gericht, indien deze slechts in eenig opzicht in strijd zijn met hunne finantieele belangen zooals art. 1, en dat zal, vrees ik, wel overal hetzelfde zijn. (*)

Hoe zal bovendien de naleving van art. 3 gecontroleerd en art. 4 geïnterpreteerd worden, terwijl, vrees ik, art. 6 ook al niet zoo gemakkelijk algemeen in praktijk zal gebracht kunnen worden.

Wil men het doel, dan moet men ook de middelen willen en doortastend handelen. Wil men werkelijk het kwaad voorkomen dan beginne men:

1o. Met van rijkswege of van gemeentewege doelmatige en goedkoope ontsmettingsovens in te richten in elke gemeente, en late daarin de ontsmetting door een behoorlijk onderwezen en vertrouwd persoon tot stand brengen, die de besmette kleedingstukken met een gesloten wagentje van de besmette woning afhalen, daar in vochtig gemaakte zakken opbergt, en deze in zijn wagen onmiddelijk naar zijn ontsmettingsoven voert. Alleen op die wijze is eene behoorlijke naleving van art. 8 der wet van 4 Dec. 1872 (Stbl. no. 134) te verwachten. (+)

2o. Men trachte naar eene internationale regeling der ontsmetting, opdat dezelfde afdoende wijze in de verschillende landen algemeen worde gevolgd, en weere intusschen alle lompen uit het buitenland waar de ontsmetting niet voldoende geregeld is, tenzij de invoerder

(*) Richter zegt ten minste, over dezelfde quaestie sprekende: „Wo sein Eigennutz in's Spiel kommt, da kent der gewöhnliche Mensch schlechterdings keine Rücksichten auf das Wohl und Weh seiner Mitmenschen! Um ein paar Groschen zu verdienen, setzt er die Gesundheit und das Leben von Tausenden auf das Spiel.“ Richter, Industrie-Blätter. 1876.

(+) Men zie omtrent de inrichting der verschillende stelsels van ovens, mijn opstel „Iets over ontsmetting“ in het Militair Geneeskundig Archief van dit jaar.

op zijne kosten die ontsmetting doe plaats hebben in de grensgemeente welke zijn lompen moeten passeeren om in- of doorgevoerd te worden.

Alleen door toepassing dezer beide maatregelen bestaat er kans dat de rijke bron van besmettelijke ziekten in de lompen verborgen zal worden uitgeput, terwijl bovendien voorzichtigheidshalve nog enkele voorzorgen bij het opleggen en het vervoer van de lompen in acht genomen zullen moeten worden.

Ten einde te voorkomen, door den lezer van inconsequentie beschuldigd te worden, stem ik gaarne toe dat dit laatste overbodig kan schijnen.

Toch is het zoo niet. Die mijn bovenbedoeld opstel „Iets over desinfectie” heeft gelezen of uit eigen ondervinding de talrijke klippen heeft leeren kennen waarop men bij het ontsmetten schipbreuk lijden kan, zal moeten toestemmen dat het zeer moeilijk is na de ontsmetting pertinent te verklaren dat het gevaar voor besmetting geweken is; daarom blijft het voorzichtigheidshalve altijd raadzaam, zelfs dan als naar ons beste weten ontsmet is, de eens besmette stoffen zooveel mogelijk buiten den kring onzer samenleving te houden. Het is daarom dat ik in de tweede plaats bij het opbergen, vervoer en sorteerden der lompen nog eenige voorzorgen wenschelijk acht, n.l.:

1o dat de aanleg van lompenmagazijnen in de bebouwde kom der gemeente verboden worde;

2o dat het vervoer der lompen niet anders mag plaats hebben dan in goed gesloten zakken met een vochtig zeil gedekt;

3o dat slechts in ruime, luchtige en goed geventileerd, door de geneeskundige ambtenaren daartoe geschikt geoordeelde lokalen lompen gesorteerd mogen worden;

4o dat bij het verleen van concessies tot oprichting van papierfabrieken worde bepaald, dat aldaar enkel gevaccineerde en op tijd gerevaccineerde sorteersters of sorteerders van lompen mogen werkzaam zijn; dat door de sorteersters daarbij een in de fabriek blijvend kleed moet worden gedragen, terwijl buiten de zaal eene gelegenheid tot reiniging van handen en aangezicht behoort te zijn.

Door enkele personen werd ook wederom te Brussel als de eenvoudigste en meest afdoende wijze om het gevaar uit de lompen dreigende, te voorkomen, krachtig op het tot stand komen eener wet op de verplichte vaccinatie aangedrongen.

Ofschoon gaarne het nut der vaccinatie en revaccinatie erkennende, biedt deze, mijns inziens niet zulke afdoende waarborgen

dat men daarop alleen vertrouwen kan, vooral daar de toepassing en methode van vaccinatie nog zeer veel te wenschen overlaten en de oprigting van vaccinatieparken nog geen regel is.

Bovendien ware dan alleen de in de lompen dreigende pokken-genius bestreden, maar zouden ze voor zoovele andere besmettelijke ziekten nog steeds de gevaarlijke factor van thans blijven.

Voor alles is het dus wenschelijk dat eene internationale regeling tot stand kome, slechts daarvan is in de eerste plaats heil te verwachten; wenschelijk ware het, dat ons gouvernement daartoe het initiatief name. Dat het ons niet altijd baat den brand in ons eigen huis te blusschen als het huis van onzen buurman vaak in brand staat, hebben wij blijkens het boven medegedeelde in Nederlandsch Limburg in 1880 en 1881 te duidelijk ondervonden bij de overbrenging der pokken, om daarvan niet te profiteeren. Wat toch helpt ons de les der ondervinding, zoo daarvan geen partij getrokken wordt. Het internationale kwaad dat uit de lompen, kleederen, wol enz. dreigt, moet door eene internationale regeling worden voorkomen. Tot heden werd aan de lompenquaestie, voor de openbare hygiëne van het hoogste belang, de noodige aandacht niet gewijd, en de ondervinding der laatste jaren leert ons dat het hoog tijd is dat de verschillende gouvernementen de handen inéén slaan om tot eene doeltreffende regeling te geraken; eerst daarna kunnen ter aanvulling der internationale regelen de bestaande bepalingen in de verschillende rijken worden herzien en verbeterd. Men wachte intusschen daarmede niet te lang, anders mocht het weer eens bewaarheid worden, dat maar al te vaak de put wordt gedempt als het kalf verdronken is. Hoe eerder de bedoelde regeling dus tot stand komt, zooveel te beter.

Het is ook weder hier in dezen strijd tegen de bacteriën de oude spreuk, die bovenal in dagen van strijd van kracht is, en die bij onze bureu evenzeer als bij ons in hooge eere staat: „l'union fait la force.”

Maastricht.

RUYSCH.